

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Иванка Бончева, д.пс.
МУ – Варна, Катедра по психиатрия
и медицинска психология

относно дисертационния труд на **Раиса Веселинова Стребкова – Лазарова**, докторант към Катедра „Медицинска психология и чужди езици“ на Тракийски Университет – Медицински Факултет – гр. Стара Загора, за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

на тема: **Фактори на умората при пациенти със злокачествени заболявания**

Дисертационният труд е обсъден и одобрен за публична официална защита на разширен катедрен съвет на Катедра „Медицинска психология и чужди езици“ на Тракийски Университет – Медицински Факултет – гр. Стара Загора на 30.01.2019 г. Със заповед № 412/25.02.2019 год. на Ректора на ТрУ, заседание на ФС на Медицински Факултет при ТрУ (протокол № 2/ 19.02.19г.) и решение на първото заседание на Научно жури, проведено на 06.03.2019г. съм определена за официален рецензент по процедурата за придобиване на ОНС „Доктор“.

Кратки данни за кариерното развитие и квалификацията на докторанта

Раиса Веселинова Стребкова – Лазарова е магистър по психология на Великотърновския университет „Св.Св. Кирил и Методий“ от 2014г. и притежава допълнително придобита квалификация на психолог-консултант от 2015г. Психологическото образование и квалификация Раиса Стребкова-Лазарова гради след завършване на квалификацията си на рентгенов лаборант (1994-1997г.) в Медицински колеж – Велико Търново. Първоначалната и надградена квалификация определят полето на професионална дейност на Раиса Сребкова-Лазарова. До 2015г., когато става редовен докторант, психолог Стребкова-Лазарова работи близо 10 години в Комплексен онкологичен център, гр. Велико Търново в непосредствен контакт с онкологично болни. Междувременно надгражда квалификацията си на психолог-консултант с тази на психотерапевт чрез системно обучение в Институт за психотерапевтични практики „Хирон“ – гр. София. От януари 2019 г. тя е психодрама терапевт с юнгианска ориентация, с право да работи под супервизия.

Натрупаният в годините професионален опит психолог Стребкова – Лазарова организира успешно в настоящия дисертационен труд.

Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд е структуриран в задължителните два големи раздела - Литературен обзор (Първа глава с 6 подточки) и Собствени проучвания (Втора глава, съдържаща Цел, задачи и хипотези на изследването; Методика на проучването и Статистическа обработка). В Трета глава на дисертационния труд са анализирани и обсъдени обстойно получените резултати вкл. и в светлината на данните от литературния обзор. Дисертационният труд завършва със задължителните: Обобщение, Изводи и препоръки, Приноси, Библиография. Така оформеният научен труд е описан в 197 страници. Цитирани са 340 литературни източника, от които 34 на кирилица и 306 на латиница. Онагледяването на резултатите включва 32 таблици и 33 фигури.

В 11 на брой Приложения авторът поднася пълния текст на използваните въпросници и скали, както и резултатите от акуратно проведения статистически анализ.

Постановка на научното проучване

Литературен обзор

Дисертацията отразява в първите 64 страници богат набор от научни проучвания върху аспекти на физическото, психичното и психосоциалното състояние на раково болните. Разгледани са етиологията, патогенезата и лечението на най-честите картини на раковото заболяване. Представената соматична картина на болестта позволява на автора да изведе обстойното разглеждане на аспектите на преживяване на болестта от страна на пациента – от субективния усет за умора и болка през преработката на значимостта на болестта за боледуващия и неговото социално функциониране в диапазона на оптимизъм/песимизъм. В рамката на психосоматичната зависимост е проследена връзката на процеса на боледуване с поведението на боледуващия – от тревожно-депресивно състояние до състояние, отразяващо субективното благополучие и удовлетвореност от живота. Акцент на литературния обзор е безспорно проявлението на чувството за умора като най-често срещан симптом на психологическа преработка на болестта. На база на множество актуални проучвания докторантът подчертава, че субективното преживяване на умора е многофакторно явление, непознато в своята генеза от страна на пациентите. Умората може да се дължи както на кумулативната доза радиация, свързана с продължителността на лечението, така и на стила на преживяване на онкологичното заболяване – от когнитивната преценка през емоционалното отношение и прогностичните очаквания. С вещина са

поднесени и най-популярните психологически инструменти за обективизиране на преживяването на болка.

В този раздел от дисертацията личи задълбочения поглед на професионалиста в отразяване на постиженията на значим брой учени. Богатата фактология, обхваната, проследена в развитие и систематизирана от докторанта, прави литературния обзор сигурна научна база на собствените емпирични проучвания на докторанта. Взет сам за себе си литературният обзор носи качествата на добре структурирано, задълбочено актуално научно четиво, ценно както за студенти, така и за работещи лекари и клинични психолози.

Стилът на работа с литературните източници подсказва задълбочено и прецизно боравене с чуждите изследвания. Цитирането е съобразено с правилата.

Собствени проучвания

Цел, задачи, контингент и методи на изследване

Собствените проучвания докторантът поднася с основна **цел**: „Да се проследят и обективизират проучените в литературния обзор фактори, оказващи влияние за появата и тежестта на умората при пациенти със злокачествени заболявания.”

Заложените в изпълнение на поставената **цел 9 задачи** на базата на **5 хипотези** са добре подбрани, ясно формулирани и изключително детайлни. Проследените в окончателен вариант **66 болни** с различни картини на раковото заболяване по локализация и продължителност на болестта, по видове терапия и изход са напълно достатъчни като се има пред вид големия брой използвани методики за обективизиране на факторите, довеждащи до преживяване на умора. Самият факт, че се изследва тъкмо състоянието на умора с общо **6 методики** плюс **социо-демографска анкета**, доказва както способността на докторанта за задълбоченост в проучването, така и умението търпеливо да съпътства пациента в хода на болестта.

Социодемографската картина на изследваните пациенти (разпределение по пол, възраст, семейно и социално положение, диагноза, стадий на боледуване и вид на лечение) заслужава да бъде посочена като израз на предварително добре обмислена научна постановка на емпиричното проучване.

Докторантът е подходил с разбиране за многофакторността на представата за болест включително и при избора на психологичните методики за изследване на проблема. Стребкова-Лазарова прилага **6** на брой въпросници и оценъчни скали. Използваният набор от методики е съвременен, апробиран в практиката на съответните автори. Като израз на съвместен подход на докторанта към науката трябва да се отбележи

сериозната статистическа проверка на вътрешната надеждност на методиките в наши условия.

Методиките и организацията на емпиричното проучване напълно съответстват на поставената цел и правят възможно получаването на достоверни резултати. Приложените статистически методи позволяват добро обективизиране на начините за решаване на поставените задачи.

Резултати, анализ и обсъждане

Емпиричното проучване е прецизно осъществено. Резултатите от него са добросъвестно, подробно и последователно представени. Те са подкрепени статистически и онагледени посредством 32 таблици и 33 фигури.

Докторантът започва изложението на резултатите по методики, като сравнява групата на пациенти, провеждащи лъчелечение в момента с тази на пациенти, преживели над 5 години. Последователно се проследява отражението на всички физически фактори (стадий на болестта, наличие на физическа болка, продължителност на лечението) върху състоянието на умора и се преминава в следващите резултати към отразяване на влиянието на социодемографските и личностовите фактори. Впечатляващи са резултатите, свързани с влиянието на наличие на оптимизъм и преживяването на субективно благополучие върху състоянието на умора както в хода на лечението, така и в годините след терапията. Получените данни и при тези пациенти подчертават силата на психичния фактор за минимализиране на последствията дори от такова тежко заболяване, каквото е раковото.

Квалификацията на докторанта като психолог се откроява най-ярко в начина на обсъждане на резултатите. С точен професионален език докторантът прави съпоставяне на собствените резултати с цитираните в литературния обзор научни факти. В съдържателен план Раиса Стребкова-Лазарова откроява 3 значими групи от фактори за възникване на умората: медицински фактори, такива, свързани с аспектите на болка и психологични фактори. В последната група са очертани фактори, свързани с личностовата структура на пациента и със социално-психологичната обстановка. По този начин предметът на научно проучване – болката, е обхванат в неговата био-психо-социална цялост.

Изводи и приноси

Изключително детайлният анализ на получените резултати позволява на докторанта да оформи също толкова детайлно своите **4 извода** с 11 подточки. Те отразяват задълбочено и точно постигнатото по задачите на емпиричното проучване. С така оформените изводи докторантът обективира най-същественото поле за психологична подкрепа на болните със злокачествени заболявания, а именно умората със всичките ѝ

компоненти на едно мъчително психично състояние. Тук безспорно е заговорила психотерапевтичната компетентност на докторанта.

Изведените приноси носят теоретико-методологичен характер (3 броя) и научно-приложен характер (4 броя). Те синтезират както актуалността на проблема, така и високото ниво на практическа приложимост на получените резултати. Тук на първо място трябва да се отбележи заслугата на докторанта по превода и въвеждането в употреба на нов за българските условия въпросник за оценка на умората по дименсии (MFI-20 – Smets et al., 1995), както и за предложения и апробиран модел за многоаспектното изучаване на феномена „умора“ при тези болни. Немаловажен принос е също богатият на източници задълбочен литературен обзор, допускам първи по рода си в България.

Научно-практическите приноси имат потвърждаващ характер на известни в практиката факти. Тяхното системно изучаване в актуални условия е безспорно принос с практическа значимост особено за работещите в тази сфера психолози и психотерапевти.

Авторефератът представлява лесно четивно, добре онагледено и изключително задълбочено изложение на дисертационния труд. В него проличава не само прецизността на осъщественото научно проучване, а и дълбоката лична ангажираност на автора с разглежданата тематика в ролята ѝ на психолог-диагностик и на психотерапевт.

Заключение:

Дисертационният труд на **Раиса Стребкова-Лазарова** на тема: „**Фактори на умората при пациенти със злокачествени заболявания**“ представлява богат на научни факти, многоаспектен поглед върху значим за медицинската практика проблем, а именно важността на състоянието умора при болни със злокачествени заболявания. Той носи поредица от реални научни приноси.

Литературният обзор по такава тематика е не само достатъчно богат и актуален, но вероятно и първи по рода си в България. Внесените в емпиричното проучване и статистически проверени за надеждност въпросници и скали са друг принос на научната разработка. Така докторантът е поднесъл надежден практически модел за психологическо изследване на факторите на умора при пациентите със злокачествени заболявания.

Достойнство на дисертационния труд са също така предложените препоръки към практиката.

Научна тежест носят и добавените в края на дисертационния труд разсъждения относно ограниченията на проведеното емпирично изследване и идеите за нов терен на бъдещи проучвания. Това показва, че докторантът носи в себе си континуитета на научно професионално мислене.

Отразеното до тук формира моето виждане за една успешна научна разработка, която съответства напълно на всички изисквания за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“.

С професионална и лична убеденост предлагам на уважаемите членове на Научното жури да присъдят на Раиса Веселинова Стребкова-Лазарова образователната и научна степен „Доктор“ по психология.

20.03.2019г.

Рецензент:
/проф. Иванка Бончева, д.пс.,
клиничен психолог, психотерапевт/